

УДК 347.9:004.8

DOI <https://doi.org/10.32782/npuola.v37.2025.12>*Ю. І. Мельничук, О. В. Подвірна, А. С. Багатко*

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Постановка проблеми. Штучний інтелект (ШІ) значно впливає на розвиток технологій, зокрема в цивільних правовідносинах, а саме у сфері інтелектуальної власності. Застосування ШІ може призвести до порушення прав на інтелектуальну власність, таких як несанкціоноване використання творів чи технологій. Однак чинне законодавство не завжди враховує новітні технології, що створює правові та етичні виклики.

Метою дослідження є аналіз впливу ШІ на захист прав у цивільних справах, зокрема в контексті інтелектуальної власності, та визначення шляхів удосконалення правового захисту. Дослідження охоплює правовий статус ШІ, відповідальність за його рішення та необхідність нових нормативних актів.

Методологія включає аналіз законодавства, судової практики та порівняльний аналіз різних правових підходів. Це дослідження є актуальним для забезпечення правового захисту в умовах швидкого розвитку технологій ШІ, що вимагає адаптації юридичних норм для ефективного захисту прав фізичних і юридичних осіб.

Актуальність теми. Штучний інтелект (ШІ) активно інтегрується в різні сфери, зокрема й у цивільні правовідносини. Завдяки своїм можливостям автоматизувати створення контенту, розробляти нові технології та обробляти великі обсяги інформації, ШІ має потенціал суттєво змінити практику захисту прав інтелектуальної власності. Зокрема, відтворення авторських творів чи використання запатентованих технологій без відповідного дозволу може порушувати права власників. Однак, існуюче законодавство, що регулює інтелектуальну власність, не завжди враховує нові виклики, пов'язані з використанням ШІ.

Зі зростанням впливу ШІ на прийняття рішень у цивільних справах виникають нові проблеми, такі як відповідальність за рішення, прийняті алгоритмами, або збирання персональних даних для тренування нейронних мереж. Тому дослідження правового захисту осіб у цивільних справах в умовах застосування ШІ стає все більш актуальним.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус штучного інтелекту може відрізнятися в різних юрисдикціях, і наразі немає однозначного міжнародного консенсусу з цього питання. Однак варто розглянути деякі загальні підходи та розглянути потенційні правові статуси ШІ.

Підхід до ШІ як інструменту

Один із можливих підходів полягає в тому, щоб розглядати штучний інтелект як простий інструмент або комп'ютерну програму, яка використовується людиною для досягнення певних цілей. З цієї точки зору правовий статус ШІ можна визначити в межах існуючих правових категорій.

Відповідно до статті 433 ЦКУ комп'ютерні програми є об'єктами авторського права, які охороняються як літературні твори [1]. Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми незалежно від способу чи форми їх вираження [2].

Інший підхід полягає в тому, щоб розглядати ШІ, як незалежну юридичну особу зі своїми правами та обов'язками. Це означає, що ШІ може мати юридичне вираження, подібне до статусів фізичної чи юридичної особи. Проте цей підхід є досить новим і потребує глибокого дослідження та детального розгляду та розвитку в теорії та практиці права. Цивільне законодавство України визначає, хто є суб'єктами авторського права, а саме: «Первинним суб'єктом авторського права є автор твору. У разі відсутності доказів протилежного автором твору вважається фізична особа, зазначена у звичайному порядку як автор на оригінал або примірник твору (презумпція авторського права – це також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твір відповідно до договору або закону) [1].

Штучний інтелект поки не може бути визнаний окремою сутністю в законодавстві інших країн. Так, у Великій Британії ШІ не визнається автором і власником прав на створені ним результати і не наділяється правосуб'єктністю. Авторство належить особі або особам, які зробили свій творчий внесок у майбутній результат при використанні ШІ та створенні об'єктів з його допомогою. Але частою проблемою цього підходу є те, що люди неправомірно заявляють про авторство об'єктів, створених ШІ, у випадках, коли вони були створені без творчого внеску фізичної особи. В даний час у багатьох країнах авторське право надається творам інтелектуальної творчості людини. Бюро авторських прав США заявляє: «Бюро авторських прав США зареєструє оригінальний твір, захищений авторським правом, за умови, що цей твір створено особою» [3, с. 62].

Також у США твори, створені фізичною особою за допомогою машини чи штучного інтелекту, будуть захищені авторським правом. Щоб набути авторсько-правової охорони, твір має відображати творче самовираження особи [4].

Інший підхід – гібридний, а точніше: поєднання інструментальної та суб'єктивної перспектив. Це означає визнання ШІ інструментом, який використовують люди, але надання йому певного рівня автономії та відповідальності. Коли розробка ідеї чи концепції, бажаної людиною, покладається виключно на штучний інтелект. Відповідно до цього підходу ШІ може мати обмежені права та обов'язки, які визначаються правовими нормами або договірними угодами.

Застосування конкретного правового статусу штучного інтелекту залежить від правової системи кожної юрисдикції та чинного законодавства. Деякі країни вже прийняли окремі закони або розробили етичні принципи щодо штучного інтелекту, включаючи його правовий статус. Проте, для створення загальновизнаних міжнародних норм і стандартів щодо правового статусу штучного інтелекту все ще потрібно зробити багато покращень.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для автоматизації процесів прийняття рішень у цивільних справах, що може призвести до підвищення швидкості та ефективності судового процесу. Проте, водночас

виникають питання щодо того, як впливатиме використання ШІ на рівень захисту прав та інтересів сторін у цивільних справах.

Однією з основних проблем є питання прозорості та відповідальності за рішення, які приймаються алгоритмами ШІ. Часто рішення, прийняті системами штучного інтелекту, можуть бути складними для розуміння та пояснення людям, що ускладнює можливість контролю та оскарження таких рішень.

Важливо зазначити, що незалежно від правового статусу ШІ, вирішення питань, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, які виникають у зв'язку з ШІ, потребує розробки відповідних правових механізмів та нормативних актів. Це може включати створення спеціальних правових норм, які враховують унікальні аспекти штучного інтелекту та його вплив на інтелектуальну власність.

У майбутньому можна передбачити, що штучний інтелект може стати некерованим через стрімкий розвиток технологій, у такому випадку стає можливим визначити ШІ як суб'єкта, який самостійно нестиме відповідальність за свої дії.

Розвиток штучного інтелекту несе як позитивні, так і негативні ризики. Важливо збалансувати розвиток технологій ШІ з урахуванням етичних, соціальних і правових аспектів.

Подальше використання технологій штучного інтелекту має певні ризики, такі як: вплив на ринок праці та заміна людей на робочих місцях автоматизованими системами та роботами, що призведе до втрати робочих місць та може вимагати перенавчання та навчання людей адаптуватися до нових умов праці; породження етичних дилем – використання ШІ у зброї та військових системах може викликати питання про автономію та відповідальність за дії ШІ, а також використання ШІ у сферах, пов'язаних із конфіденційністю, безпекою даних та моральними аспектами; розвиток AI може призвести до появи нового розриву між країнами та суспільствами щодо доступу до технологій, це посилить нерівність міжнародної співпраці, оскільки країни та групи з обмеженим доступом до ресурсів AI можуть залишатися слабкими в технологічному розвитку; недостатня захищеність систем штучного інтелекту може призвести до зловживань і несанкціонованого використання персональних даних, маніпуляцій і масового збору інформації; у випадках неналежної роботи штучного інтелекту або негативного впливу на людей чи навколишнє середовище залишається відкритим питання відповідальності штучного інтелекту, його власників, розробників, користувачів та операторів. До ключових характеристик, які визначатимуть здатність штучного інтелекту нести відповідальність за свої дії, можна віднести автономність і самоорганізацію, здатність раціонально мислити і поводитися, а також здатність до навчання і самонавчання.

Головною проблемою сьогодні є не створення ефективних систем штучного інтелекту – таких розробок у світі вже достатньо, а відсутність нових підходів до створення системи управління, насамперед етичного характеру, над штучним інтелектом. Тому безпека штучного інтелекту має бути пріоритетом у його розвитку [5, с. 127].

Для забезпечення адекватного захисту прав та інтересів у цивільних справах в умовах застосування ШІ необхідно розробити спеціальні нормативні акти та практичні механізми. Деякі з можливих заходів включають:

1. Необхідно розробити нормативні акти, які чітко визначають правовий статус систем штучного інтелекту та встановлюють правила їх використання.

2. Важливо розробити та впровадити методи пояснення рішень, які приймаються алгоритмами ШІ, щоб забезпечити прозорість та можливість контролю.

3. Необхідно встановити ефективні механізми захисту особистих даних від несанкціонованого доступу та використання.

4. Потрібно активно розвивати правове обґрунтування застосування ШІ у цивільних справах та вирішувати правові питання, що виникають у зв'язку з цим.

5. Важливо розробити механізми нормативного контролю за застосуванням ШІ у цивільних справах. Це включає в себе оцінку відповідності систем штучного інтелекту вимогам законодавства та моніторинг їх діяльності для виявлення можливих порушень.

6. Необхідно розробити та впровадити етичні стандарти для розробки, використання та впровадження систем штучного інтелекту в цивільних справах. Ці стандарти повинні враховувати принципи справедливості, прозорості та відповідальності.

7. Важливо забезпечити доступ до правосуддя для всіх осіб, включаючи тих, чії права можуть бути порушені внаслідок застосування ШІ. Це може включати розробку програм підтримки та надання правової допомоги.

8. У випадках, коли застосування ШІ призводить до порушення прав та інтересів осіб у цивільних справах, важливо мати механізми компенсації збитків та неповної компенсації.

9. Необхідно забезпечити, щоб при прийнятті рішень системами штучного інтелекту завжди була можливість людського контролю та втручання в разі потреби.

Щоб забезпечити ефективне управління ризиками штучного інтелекту та збалансований розвиток технологій, необхідно розробити етичні, соціальні та правові рамки, які враховують потенційні наслідки та захищають права та інтереси людей. Координація міжнародної співпраці, дослідження та визначення стандартів, розробка політики та законодавства в цій сфері є важливими кроками для ефективного управління ризиками штучного інтелекту.

Висновки. Застосування штучного інтелекту в цивільних справах відкриває нові можливості, але вимагає уваги до питань захисту прав та інтересів сторін. Шляхом розвитку відповідного законодавства та практичних механізмів можна забезпечити адекватний захист прав та інтересів у цивільних справах в умовах застосування штучного інтелекту.

Забезпечення захисту прав та інтересів у цивільних справах в умовах застосування штучного інтелекту є складною, але досяжною метою. Шляхом комплексного підходу та спільних зусиль громадських організацій, правозахисних органів, вчених та законодавців можна забезпечити ефек-

тивний захист прав та інтересів всіх учасників цивільного судочинства в умовах розвитку штучного інтелекту.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#n163>
3. Андрощук, Г. О. Штучний інтелект і інтелектуальна власність: проблеми регулювання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 2(14), С. 58–78. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2\(14\)-58-78](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2(14)-58-78)
4. Dickenson J., Morgan A., Clark B., (2017). Creative machines: ownership of copyright in content by artificial intelligence applications. *European Intellectual Property Review*. No 8. Vol. 39. P. 458–459.
5. Бусол О.Ю., Потенційна небезпека штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 127.

Анотація

Мельничук Ю. І., Подвірна О. В., Багатко А. С. Захист прав та інтересів у цивільних справах в умовах застосування штучного інтелекту. – Стаття.

Мета наукової статті полягає у дослідженні правових аспектів застосування штучного інтелекту в цивільних справах, зокрема його впливу на захист прав та інтересів сторін. Визначено можливі ризики та загрози, пов'язані із впровадженням штучного інтелекту в судочинство, а також окреслено правові механізми, що сприятимуть забезпеченню балансу між технологічним прогресом і дотриманням принципів справедливого судочинства.

Методи, що були застосовані під час дослідження цієї теми, включають насамперед юридичний аналіз, прогнозування, моделювання, метод порівняння, а також аналіз соціальних та економічних наслідків і законодавства. Ці методи спрямовані на детальний розгляд правових норм, їх застосування та оцінку ефективності в реальних умовах. Вони дозволяють виявити прогалини в законодавстві та запропонувати шляхи їх усунення, а також створити прогнози та моделі для подальшої оптимізації правового регулювання в майбутньому.

Результатом статті стало комплексне дослідження правового регулювання використання штучного інтелекту (ШІ) в цивільних правовідносинах. Виявлено основні проблеми та виклики, з якими стикається сучасна правова система у контексті інтеграції новітніх технологій, таких як ШІ, в цивільно-правові відносини.

Зокрема, досліджено правовий статус ШІ, роль технологій у формуванні цивільних прав і обов'язків, а також специфіку регулювання авторських прав, патентів і захисту персональних даних у умовах активного використання технологій ШІ. Підкреслено необхідність створення спеціалізованих нормативно-правових актів, які б регулювали використання ШІ в цивільному процесі, враховуючи особливості цифрових технологій та алгоритмів.

Особлива увага приділена правовій відповідальності за порушення прав фізичних та юридичних осіб, зокрема в контексті недобросовісної конкуренції, захисту персональних даних і можливих зловживань технологіями ШІ. Окремо розглянуто проблему забезпечення прозорості та підзвітності алгоритмів ШІ, зокрема в питаннях, що стосуються відносин власності та збереження конфіденційної інформації.

Висновки. У результаті аналізу, пропонуємо конкретні шляхи вдосконалення законодавчого регулювання в галузі ШІ, зокрема запровадження нових правових норм, що забезпечать ефективний баланс між інноваціями, правами громадян і правовою безпекою. Визначено, що без створення відповідних правових механізмів контролю за використанням технологій ШІ в цивільних правовідносинах існує ризик зловживань і порушень прав громадян, що потребує негайного врегулювання на рівні державної політики та законодавства.

Ключові слова: штучний інтелект, цивільні правовідносини, правовий статус, захист прав, персональні дані, авторські права, патенти, правова відповідальність, недобросовісна конкуренція, прозорість алгоритмів, законодавче регулювання, технологічні інновації, правова безпека.

Summary

Melnychuk Yu. I., Podvirna O. V., Bahatko A. S. Protection of rights and interests in civil cases in the context of artificial intelligence application. – Article.

The purpose of the scientific article is to study the legal aspects of the application of artificial intelligence in civil cases, in particular its impact on the protection of the rights and interests of the parties. Possible risks and threats associated with the introduction of artificial intelligence into legal proceedings are identified, and legal mechanisms are outlined that will help ensure a balance between technological progress and adherence to the principles of fair trial.

The methods used in the study of this topic include, first of all, legal analysis, forecasting, modeling, the comparison method, as well as the analysis of social and economic consequences and legislation. These methods are aimed at a detailed examination of legal norms, their application and assessment of effectiveness in real conditions. They allow identifying gaps in the legislation and suggesting ways to eliminate them, as well as creating forecasts and models for further optimization of legal regulation in the future.

The result of the article was a comprehensive study of the legal regulation of the use of artificial intelligence (AI) in civil legal relations. The main problems and challenges faced by the modern legal system in the context of integrating new technologies, such as AI, into civil legal relations are identified.

In particular, the legal status of AI, the role of technologies in the formation of civil rights and obligations, as well as the specifics of the regulation of copyright, patents and personal data protection in the context of the active use of AI technologies are investigated. The need to create specialized regulatory legal acts that would regulate the use of AI in civil proceedings, taking into account the features of digital technologies and algorithms, is emphasized.

Special attention is paid to legal liability for violation of the rights of individuals and legal entities, in particular in the context of unfair competition, protection of personal data and possible abuse of AI technologies. The problem of ensuring transparency and accountability of AI algorithms is separately considered, in particular in matters relating to property relations and the preservation of confidential information.

Conclusions It has been determined that without the creation of appropriate legal mechanisms for controlling the use of AI technologies in civil legal relations, there is a risk of abuse and violation of citizens' rights, which requires immediate regulation at the level of state policy and legislation.

Key words: artificial intelligence, civil legal relations, legal status, protection of rights, personal data, copyright, patents, legal liability, unfair competition, transparency of algorithms, legislative regulation, technological innovations, legal security.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.11.2025

Дата публікації: 12.12.2025